



SZÉKELY MELINDA

Polgárháború 387–388-ban

Magnus Maximus és Theodosius küzdelme a hatalomért

387 nyarán Magnus Maximus¹ nyugati *augustus* átkelt seregével az Alpokon, és megtámadta fiatal társcsászára, II. Valentinianus² területét. Magnus Maximust sokan támogatták Itália lakói közül, és Valentinianus seregéből is jelentős erők álltak át hozzá. Az események hatására II. Valentinianus és anyja, Iustina Aquileiába menekült, majd hajóval átkeltek Thessaloníciába, ahol a keleti birodalomrészt császárához, Theodosiushoz³ fordultak segítségért.

A támadás okairól és a polgárháború eseményeiről viszonylag kevés forrással rendelkezünk. Érmék és császári *edictumok* kiadásának helyei és dátumai szolgáltatnak adatokat, valamint felhasználhatjuk az évtizedekkel később író Orosius és a száz évvel később élő Zósimos munkáját is. A kortárs szerző, Pacatus *panegyricusa* az egyetlen mű, amely a polgárháború bizonyos fordulatairól információkkal szolgál. A történész munkáját nehezíti, hogy a beszéd rendkívül elfogult, ugyanis Pacatus a művét Maximus legyőzése után írta azzal a céllal, hogy Theodosius győzelmét és tetteit dicsőítse. Latinus (vagy Latinus) Pacatus Drepanius, a gall származású római szónok és költő képzettsége és költői tehetsége széles körben elismert volt: hírnevének volt köszönhető a felkérés, hogy 389-ben Rómában járuljon Theodosius elé, és a gallok nevében fejezze ki elismerését a császár győzelme alkalmából.⁴

A jelen tanulmányban Pacatus művének polgárháborúra vonatkozó fejezetei fordítását közlöm (33–38. *caputok*), és az ebben a részben említett adatokat felhasználom az események rekonstruálásához.⁵

¹ Flavius Magnus Maximus (kb. 335–388. augusztus 28.) *usurpator* (383–384), majd a nyugati birodalomrészt társuralkodója 384–388 között. Lásd ehhez: Lippold, Adolf: *Theodosius der Große und seine Zeit*. München, 1980. 34–40.; Baldus, Hans Roland: *Theodosius der Grosse und die Revolte des Magnus Maximus*. Chiron, 14 (1984) 175–192.; Elbern, Stephan: *Usurpationen im spät-römischen Reich*. Bonn, 1984.

² II. Valentinianus (Augusta Treverorum, 371 ősze – Vienna Galliae, 392. május 15.) római társcsászár (375–392), I. Valentinianus kisebbik fia, Gratianus öccse.

³ Római társcsászár Keleten 379. január 19 – 392. május 15. között, majd gyakorlatilag egyedüli császár haláláig, 395. január 17-ig.

⁴ Pacatus életéről keveset tudunk, valószínűleg Burdigalában (ma Bordeaux) vagy környékén született a 4. században. Sidonius Apollinaris levele szerint a dél-franciaországi Aginiumból (ma Agen) származott (Sid. Ap. *Epist.* 8, 11, 1-2). Ugyanitt végezte retorikai tanulmányait, később tanára lett az iskolának. Kortársa és közeli barátja volt az ugyancsak burdigalai származású, keresztény Decimus Magnus Ausonius, aki több művét is neki ajánlotta (*Technopaegnon* című ciklusát, *Eclogues* és *Ludus septem sapientum* című műveit). Barátság fűzte a pogány hagyományokat követő L. Aurelius Avianus Symmachus római szónok és államférfihoz is, amit Symmachus Pacatushoz írt levelei is bizonyítanak: Symm. *Epist.* 8, 12; 9, 61; 9, 64. [Az ókori szerzők nevének és műveik címének elfogadott rövidítésrendszerét a Liddell–Scott által szerkesztett Greek–English Lexicon (LSJ) és az Oxford Latin Dictionary (OLD) alapján használok. – Sz. M.]

⁵ A szöveg kiadásai: Galletier, Edouard: *Panegyriques Latins*. Paris, 1955; Nixon, Charles Edwin Vandervord – Rodgers, Barbara Saylor (eds.): *In Praise of Later Roman Emperors: The Panegy-*

A polgárháború leírását Pacatus költői jellegű összehasonlítással kezdi. Theodosius korát az első princeps, Augustus korával veti össze: összehasonlítja seregeiket és polgárháborús ellenfeleiket is. Pacatus ezzel azt sugallja, hogy Theodosius ellenségei félelmetesebbek voltak, mint Augustuséi.

Pacatus, Panegyricus 33. A régi kor emlékezetes eseménynek tartotta, hogy az actiumi csata idején Egyiptom idegen seregei római hadvezérekkel és lázadókkal keveredtek,⁶ és úgy vélték, hogy a dolog akkora újdonságot jelent, hogy ha nem említik gyakran az írásokban, akkor az utókor szemében az esemény hitele bizonytalanná válik. Hiszen melyik történetíró vagy költő hallgatott volna híres flottáiról, Kleopátra, elefántcsonttal díszített hajóhadairól, aranykötelekhez erősített bíborvitorláiról?⁷ Sőt, annyiszor elmondták ezt a történetet, hogy úgy tűnik, az írók inkább többször elismételték, minthogy bármelyikük kihagyta volna.

Nem hasonlítom össze a hadvezéreket, hiszen a mi *princeps*ünkkel⁸ nem hogy a legyőzött Antonius, de még a győztes Augustus sem ér fel. De találunk-e bármi hasonlóságot a többi dologtól is, különösen, ha a dolgok és az idők képét vetjük össze egymással, illetve ha ezeket és amazokat a népeket tárjuk lelki szemeink elé? Azokat kibontott vitorlával a tengerre bízott hajóhad szállította,⁹ a mieink fegyverek terhe alatt tettek meg hosszú utat. Azokat az idegen szenvedéllyel sóhajtozó királynő csábította el, ezeket az elismerés iránti vágy és a dicsőségszerzés szándéka hajtotta. Azokat a langyos Pharos, a lagymatag Canopus és az elpuhult népeket tápláló Nílus bocsátotta ki,¹⁰ ezek a fenyegető Kaukázuson, a fagyos Tauruson¹¹ és a testeket hatalmassá edző Histeren¹² özönlöttek át. Azok könnyed

rici Latini. Oxford, 1994. A fordítás értelmezéséhez és a lábjegyzetekhez mindkét munkát felhasználtam. Pacatus művéből fordításrészletek megjelentek már: Székely Melinda: *Pacatus Theodosius császár dicsőítése c. mű szemelvényeinek fordítása.* In: Székely Melinda – Illés Imre Áron (szerk.): *Késő római szöveggyűjtemény.* Szeged, 2013. 333–336.; Székely Melinda: *Szemelvények Pacatus Theodosius császár dicsőítése című művéből.* *Aetas,* 30. évf. (2015) 3. sz. 121–126.; Székely Melinda: *Latini Pacati Drepanii Panegyricus Theodosio Augusto Dictus 1–14. caputok (Bevezetés és fordítás).* *Antik Tanulmányok,* vol. 62. (2018) 97–109.; Székely Melinda: *Pacatus: Theodosius császár dicsőítése 21–29. caputok (Bevezetés, fordítás, jegyzetek).* *Ókor,* 17. évf. (2018) 101–107.

⁶ Vö. Verg. *Aen.* 8, 685.

⁷ Plutarkhos leírásában hasonló részleteket találunk Kleopátra hajóját illetően, amikor találkozott Antoniusszal (*Ant.* 27).

⁸ I. Theodosius császár.

⁹ Vö. Verg. *Geo.* 3, 346.

¹⁰ Pharos az egyiptomi Alexandria melletti kis sziget és világítótorony neve. Canopus a Nílus torkolatánál fekvő ókori város neve. A római hagyomány szerint Kleopátra csapatai puhány férfiakból álltak, akik olyan városokból jöttek, ahol a langyos klíma elpuhította őket, vagy akik hírhedtek voltak a korrupcióról. Velük állítja szembe a kaukázusi, taurusi és Duna-menti harcosokat.

¹¹ Taurus, Taurus, ma Torosz-hegység Törökország területén. Liebeschuetz véleménye szerint a Kaukázus és a Taurus említése a kaukázusi ibéreket (Iberia a mai Grúzia területén) és az isauriakat jelenti, akik részt vettek Theodosius seregében a gótok, hunok és alánok mellett (Liebeschuetz, John Hugo Wolfgang Gideon: *Barbarians and Bishops: Army, Church and State in the Age of Arcadius and Chrysostom.* Oxford, 1990. 30). Sócratés (1, 20, 20) utal Bacuriusra, az ibérek királyára, aki Theodosius szolgálatában harcolt a Maximus elleni hadjáratban. A *Prosopography of the Later Roman Empire* című munka felülbírálvá Sócratést, Bacurius részvételét a Frigidus menti csatához köti: Jones, Arnold Hugh Martin – Martindale, John Robert – Morris, John (eds.): *The Prosopography of the Later Roman Empire.* Vol. 1. (A. D. 260–395.) Cambridge, 1971.144. (a továbbiakban: *PLRE I.*) Nixon kritizálja a *PLRE* megjegyzését, véleménye szerint ugyanis nincs ok arra, hogy ne fogadjuk el Sócratés állítását. Nixon–Rodgers: *In Praise of Later Roman Emperors,* 499.

ruhákat öltve, lenge öltözékben próbálták a nap forróságát elkerülni, miközben csengettyűk ritmikus hangjára vonultak előre, míg a mieink páncélba és vasba öltözve, hatalmas trombiták és zengő kürtök ütemes jelzésére meneteltek. Hogyan is lehetne összehasonlítani ezt a két népet, még ha céljaik nem is különböztek volna olyannyira egymástól? Hiszen azok le akarták igázni a római birodalmat, míg ezek a szabadságát védelmezték. Szerinted, *Imperator*, mi lehetne méltatlanabb annál, mint hogy valaki olyan gaztettnek váljon a részesévé, amelynek megbosszulására egy barbár vállalkozik?

A polgárháború kezdete

A kutatók körében vitatott kérdés, hogy Magnus Maximus 387-ben miért döntött úgy, hogy felrúgja a kialakult *status quó*t, és nyugati területeiről betör Itáliába. Maximus 383-as *usurpatió*ját ugyanis Theodosius kénytelen volt elfogadni, és négy éven át békésen, társcsászárként irányították együtt a birodalmat. Egyes források vallási okokkal magyarázzák a lépést: Maximus a katolikusok védelme érdekében támadt Itáliára, hogy visszaszórítsa az arianizmust és ezzel annak két elsődleges követőjét, II. Valentinianust és anyját, Iustinát.¹³ II. Valentinianus ugyanis vitát szított azzal, hogy fellépett az arianusok érdekében a katolikusokkal szemben, amit Ambrosius mediolanumi püspök és hívei ellenségesen fogadtak.¹⁴ II. Valentinianus ezért kétszer is áthelyezte székhelyét Mediolanumból Aquileiába, ahol másodsorra azt a hírt kapta, hogy a szarmaták betörték Illyricumba. A fenyegető helyzetben II. Valentinianus Magnus Maximustól katonai segítséget kért, aki ezt megígérve bevonult Itáliába. Az itt élő katolikusok Maximushoz álltak II. Valentinianus helyett, így a fiatal császár kénytelen volt elmenekülni keletre Theodosiushoz.¹⁵ Ezt a vélekedést támasztja alá, hogy II. Valentinianust és anyját később Theodosius arra kötelezte, hogy térjenek át a katolikus hitre.

Felmerül a kérdés, hogy a katolikusok védelme Magnus Maximus számára ok vagy ürügy volt-e az itáliai betöréshez. Hatalmi ambícióját és dinasztikus terveit mutatja ugyanis, hogy az itáliai hadjárat előtt a még csak kiskorú fiát, Flavius Victort önkényesen társcsászári rangra emelte.¹⁶ Az ünnepi eseménynek a Magnus Maximus császári székhelyén, Augusta Treverorumban¹⁷ veretett érme állított emléket. Az ott kiadott érméken együtt ábrá-

Bacurius *tribunus sagittariorum*ként részt vett már a Hadrianopolisi csatában (378) is (Amm. Marc. 31, 12, 16).

¹² A Hister, Ister (gör. Isztrosz) az Al-Duna egyik ókori elnevezése volt; a Duna Vaskapu-szorostól kezdődő alsó szakaszát jelenti az ókori szerzőknél.

¹³ Iustina és Ambrosius vitájához (385/386, az ún. bazilika vita) lásd: Sulp. Sev. *Dial.* 1, 5, 5; Aug. *Conf.* 9, 7; Amb. *Ep.* 20, 12, 16-18, 53; Ruf. *HE* 2, 15-17; Theod. *HE* 5, 13; Soc. 5, 11, 4; Soz. 7, 13; Philost. 10, 7; *Chron. Gall.* 383.

¹⁴ Lásd még: Chadwick, Henry: *A korai egyház*. Budapest, 1999. 156.; Heussi, Karl: *Az egyháztörténet kézikönyve*. Budapest, 2000. 102., 106.; Vanyó László: *Az ókeresztény egyház és irodalma*. 2. köt. (A 4–8. század) Budapest, 2007. 282.; Meyendorff, John: *Birodalmi egység és keresztény szakadások*. Budapest 2001. 58.

¹⁵ Zos. 4, 43, 1; Soz. 7, 13, 11.

¹⁶ Aur. Vict. *Epit.* 48, 6; Zos. 4, 47, 1; Prosper Tiro 384; Baldus: *Theodosius der Grosse und die Revolte des Magnus Maximus*, 176.

¹⁷ Augusta Treverorum (Treviri) város a Mosel folyó mentén, ma Trier (Németország). Kr. e. 15-ben Augustus császár alapította, majd jelentős központtá vált. Bár 275-ben a frankok és alemannok feldúlták, 286-tól egészen 395-ig császári székhely volt.

zolja Maximust és fiát, Victort. Az érme felirata: „*Bono reipublic(a)e nati*”, vagyis „az állam jóléte érdekében születtek”.¹⁸



Ugyanezt a lépést tette meg Theodosius 383-ban, amikor a még gyermekkorú fiát, Arcadiust a társcsászárok beleegyezése nélkül *augustus*-társává emelte.

Magnus Maximus és serege 387 őszen figyelemreméltó sebességgel haladt Itália felé, jóformán ellenállás nélkül kelve át az Alpok szűk hágóin.¹⁹ Zósimos véleménye szerint ez a megmagyarázhatatlanul gyors siker egy cselvetésnek volt köszönhető: miután Augusta Treverorumban Magnus Maximus meggyőzte Domninust, II. Valentinianus követét, hogy a pannoniai barbár betörés miatt fogadják el tőle a katonai segítséget, megnyitották az alpesi utakat az érkező csapatok számára.²⁰ Williams azonban nem tart hihetőnek ilyenfajta gyanútlanyságot Valentinianus hadvezérei részéről, és inkább valamiféle árulást feltételez, a katonai egységek átállítását az igen népszerű Magnus Maximushoz.²¹

Theodosius fogadta Thessalonicában a menekülő II. Valentinianust és családját,²² és azonnal elkezdte szervezni az ellencsapást. A keleti társcsászár nem tolerálhatta, hogy Magnus Maximus a nyugati provinciákból a Birodalom stratégiai központjába, Itáliába tegye át a székhelyét, és ezzel akár Theodosius területét és biztonságát is fenyegetse.²³ Zósimos ezzel szemben lusta, érzéki, hanyag uralkodóként jellemzi Theodosiust, aki el akarta kerülni a fáradságos háborúskodást. A császárral szemben ellenséges történetíró véleménye szerint csakis II. Valentinianus lánytestvére, Galla fiatalága és szépsége volt az a motíváló erő, ami végül rábírta Theodosiust a házasságkötésre és a hadjárat elindítására.²⁴ A házasság azonban Theodosius háborúra való elkötelezettségének következménye volt, nem pedig annak az oka.²⁵

¹⁸ PLRE I., Fl. Victor 14.; Pearce, John William Ernest: *The Royal Imperial Coinage*. Vol. 9. (Valentinian I to Theodosius I.) Ed. by Mattingly, Harold – Sutherland, Carol Humphrey Vivian – Carson, Robert Andrew Glendinning (eds.) London, 1972.

¹⁹ Magnus Maximus a fiát, Flavius Victort Nannienus (Nannenus, Nannenius) és Quintinus hadsegregparancsnokok védelme alatt Augusta Treverorumban hagyta. Greg. Tur. *HF* 2, 9.

²⁰ Zos. 4, 42, 3-7; Domninus 3: PLRE I.

²¹ Williams, Stephen – Friell, Gerard: *Theodosius. The Empire at Bay*. London, 1994. 61.

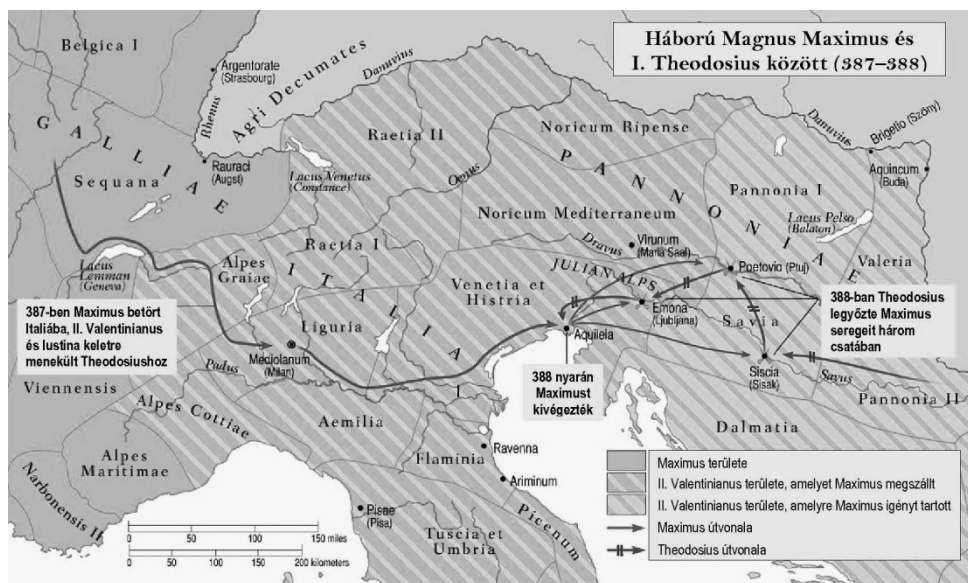
²² Theodosius 387 elejétől kezdve augusztus 9-ig Constantinopolisban tartózkodott, szeptember 14-től pedig Thessalonicában. Zos. 4, 43; Seock, Otto: *Regesten der Kaiser und Päpste für die Jahre 311 bis 476 n. Chr. Vorarbeit zu einer Prosopographie der christlichen Kaiserzeit*. Stuttgart, 1919. 273.; Nagy, Tibor: *The Last Century of Pannonia in the Judgement of a New Monograph*. Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae, vol. 19. (1971) 299–345., 322. II. Valentinianus és családja 387. szeptemberben vagy október elején érkezhetett Thessalonicába.

²³ A Maximus elleni hadjárat előkészületeit Theodosius Thessalonicából irányította 387–388 telén. Erre az időre tehető a regionális hadsereg-főparancsnokságok átszervezésének reformja is. Ensslin, Wilhelm: *Zum Heermeisteramt des spätrömischen Reiches*. Klio. Beiträge zur alten Geschichte, vol. 24. (1931) 102–147.; Nagy: *The last century of Pannonia*, 322.

²⁴ Zos. 4, 43.

²⁵ Theodosius első felesége, Aelia Flaccilla hispaniai származású volt, Theodosius még császárrá való kinevezése előtt vette őt feleségül. Három gyermekük született: Aelia Pulcheria, Arcadius, Honorius. Flaccilla egy betegség következtében hunyt el 386-ban (vagy 387 elején). Lásd: Williams–

Theodosius összegyűjtött seregének nagy része barbár csapatokból állt,²⁶ közöttük gót, hun és alán egységek is voltak.²⁷ A lovasságot Promotus vezette, a gyalogságot Timasius és Richomer.²⁸ A nyugati, Pannonia felé irányuló szárazföldi offenzíva mellett tengeri haderő indult meg Itália felé azzal a céllal, hogy Magnus Maximus seregét harapófogóba zárva két irányból is támadhassák. Maximus főhadiszállása Aquileiában volt.²⁹ Főparancsnoka, Andragathius a Júliai-Alpok közelében állomásozott, majd tudomást szerezve Theodosius hajóhadáról, Maximus parancsára flottát vezetett az Adriai-tengerre.³⁰ Maximus a Száva folyó menti Sisciába küldött egy előrsőt, hogy feltartóztassa Theodosius seregét.



Friell: *Theodosius*, 62., 206.; Holum, Kenneth G.: *Theodosian Empresses: Women and Imperial Dominion in Late Antiquity*. Berkeley – Los Angeles – London, 1989. 6–47.

²⁶ Vö. Pac. 32. Theodosius barbár politikájához lásd: Wolfram, Herwig: *Die Goten. Von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts*. München, 1990. 125–157.; Heather, Peter: *Goths and Romans 332–489*. Oxford, 1991. 71–192.; Székely Melinda: „*Theodosius amator pacis generisque Gothorum*” (Theodosius gót politikájáról). *Aetas*, 18. évf. (2003) 3–4. sz. 24–32.

²⁷ A Theodosius seregében részt vevő gót, hun és alán egységek, valamint a hadjárat pannoniai helyszínei miatt több évtizede vita folyik arról, hogy ezek a barbár egységek azonosak lehettek-e a hadrianopolisi csata után, 379-ben Pannoniát megtámadó Alatheus és Saphrac vezette germán-alán népcsoporttal, akikkel 380-ban Gratianus és Theodosius *foedust* kötött, és akiket beengedett vagy letelepített Pannoniába. Kovács Péter a vitát összefoglalva és az írott, valamint régészeti forrásokat újraértelmezve cáfolta Alatheus és Saphrac gót, hun és alán népcsoportjának pannoniai letelepítését. Kovács Péter: *Hun kori sír Százhalombattán*. *Communicationes Archeologicae Hungariae* (2004) 123–150. Pacatus gót, hun és alán népcsoportokra vonatkozó szöveg helyeit, úgy gondolom, nem lehet feltétlenül összekapcsolni Alatheus és Saphrac népeivel. Nagy Tibor véleményével értek egyet, mely szerint Pacatus általánosságban beszél ezekről a népcsoportokról. Nagy Tibor: *The last century of Pannonia*, 323. Legújabbban a témáról lásd: Kovács Péter: *Notes on the 'Pannonian' foederati*. In: Fauré, Patrice – Wolff, Catherine (eds.): *Les auxiliaires de l'armée romaine. Des alliés aux fédérés*. Lyon, 2016. 575–602.

²⁸ Zos. 4, 45, 2; Philost. *HE* 10, 8. Richomer (Richomeres) frank származású volt. *PLRE I*.

²⁹ Oros. 7, 35, 3.

³⁰ Pac. 34, 3; Oros. 7, 35, 3. *PLRE I*, Andragathius 3.

A Száva menti csata

A hadjárat ezen részéhez Pacatus a fő forrásunk, mivel Zósimos ezekről az eseményekről nem számol be. Theodosius útvonala és vonulásának időpontja kikövetkeztethető az általa kiadott törvények alapján: 388. április 30-án Thessalonicában tartózkodik (*Cod. Theod.* 9, 11, 1), június 14-én és 16-án Stobiban (Macedonia) (*Cod. Theod.* 16, 5, 15; 4, 2), június 21-én pedig Scupiban (Macedonia) (*Cod. Theod.* 12, 1, 119).³¹ Pacatus nem említi a tengeri hadműveleteket, amelyekről Zósimos és Orosius vázlatos áttekintést nyújt. Theodosius serege érkezésének hírére Maximus csapatai előrenyomultak és elfoglalták Sisciát, majd felkészültek az ostromra: vizesárokot ástak és cölöpöket vertek.³²

Pacatus, Panegyricus 34. De azok³³ gyalázatos vérük kiömlésével már a háború elején megfelelő bizonyosságát adták vétküknek és a büntetésnek. A tanúm vagy rá, Siscia,³⁴ és tanúm a gyönyörű Száva mentén vívott csata, ha ugyan csatának lehet nevezni, ha a bátor lelkű katonák úgy rohamozzák meg az állam árulóit, hogy sem az ellenség száma, sem a folyó hatalmas mélysége nem akadályozza őket abban, hogy a hosszú úttól kifulladásra és porosan megsarkantyúzzák lovaikat, átússzanak a folyón, megmásszák a meredek partszakaszt, és meglepik a csatára készülő és őket váró ellenséget.³⁵ Elbeszélésem hosszabb, mint maga az esemény volt. A legyőzhetetlen csapat alig kelt át a folyón, máris uralta a csatamezőt; alig találkozott szembe az ellenséggel, máris megfutamtította azt; alig pillantotta meg őket szemből, máris a hátukat kaszabolta. A felkelők seregének méltó vég jutott, az istentelen tömegek saját vérükben fűződtek, az egész mező egyetlen mészárszék volt, és mindenfelé holttestek borították a földet. Akik a halál elől a sáncok felé futottak, azok vagy az árkokat töltötték meg a holttestükkel, vagy az újukba akadó karók szúrták át őket, vagy pedig a halálukkal zárták le a kapukat, amelyeket kirohanásukkal nyitottak meg korábban. Akiknek a menekülését pedig a járhatatlan folyópart akadályozta meg, azok a réműlettől összeverődve és egymásba fonódva tömegestől zuhantak le a meredek lejtőkön. A vérral szennyezett folyó habzott, lassú sodrásával alig tudott utat törni magának a feltorló holttestek miatt; és hogy különleges katonai szolgálatot tegyen neked, a szentségtörő lázadók zászlótartóját falánk örvényeivel elnyelte, s hogy halála után ne nyerjen sírhelyet, eltüntette a holttestet. Nem hihető-e, hogy a te oltalmadat akarta megszerezni azzal, hogy segítette győzelmedet és elnyerte kegyességedet?

Csata Poetoviónál

A Száva menti vereség után Magnus Maximus a testvérétől, Marcellinustól várt segítséget, aki összegyűjtötte seregét, de így sem tudták megállítani II. Valentinianus és I. Theodosius számbeli fölényrel bíró hadát. Marcellinus csapatai a Dráva menti Poetoviónál hatalmas

³¹ Stobi Szkopjétől délkeletre 80 kilométerre, Scupi pedig Szkopje központjától néhány kilométerre található. Lásd: Nixon–Rodgers: *In Praise of Later Roman Emperors*, 499.

³² Oros. 7, 35, 3.

³³ Pacatus itt Theodosius császár ellenségeire utal.

³⁴ Siscia Pannonia egyik legfontosabb városa volt a Száva, a Kulpa és az Odra folyók találkozásánál. 297-től Pannonia Savia tartomány székhelye. A 3. század közepétől 387-ig pénzverde is működött itt. Ma Sziszek (Sisak) Horvátország területén.

³⁵ Seeck véleménye szerint a gyors győzelem a Theodosius seregében lévő hunoknak volt köszönhető (Vö. Pac. 32, 4). A hunok kiváló lovassága lehetővé tette a Szávan való átkelést, és a megjelenésük megrémítette Maximus nyugati hadseregét, amely számára szokatlan volt a hun harcmodor. Seeck, Otto: *Geschichte des Untergangs der antiken Welt*. Bd. 5. Stuttgart, 1920. 213–214; Nixon–Rodgers: *In Praise of Later Roman Emperors*, 500.

vereséget szenvedtek, amely megmásíthatatlan és visszafordíthatatlan következményekkel járt Maximus hadjáratára és életére.

Pacatus, *Panegyricus* 35. S íme, adatott neked egy második csata és egy második győzelem is.³⁶ Marcellinus³⁷ a polgárháború Megaerájaként³⁸ válogatott *cohors*okat és az istentelen lázadók legjavát hajszolta a csatába. Az ő vakmerősége annyival múlta felül a többi főemberét, amennyivel erélyesebb munkát végzett a zsarnok számára a zsarnok fivére. Mekkora volt a sereged öröme, mikor látták, hogy önként kezdenek harcba! Hiszen a sereged semmi mástól nem félt, mint hogy megijednek tőle³⁹ – ezért táborukat az ellenséges tábor közvetlen közelében állították fel, és mivel naplemente előtt nem sikerült csatát kezdeni, ezért egy teljes éjszakán át virrasztottak a fényvel együtt érkező győzelem reményében, s a Napot lustasággal, az időt árulással, a nyári éjszakát évnyi hosszúsággal vádolták. Amikor azután végre kivilágosodott, a hadsereg máris előzönlötte a mezőt. A lovasok a szárnyakra húzódtak, a könnyűfegyverzetűek a hadijelvények előtt, a *cohorsok manipulus*onként helyezkedtek el, a *legiók* négyszög alakú menetbe fejlődve nagy léptekben haladtak előre; amerre a szem ellátott, ellepték az egész területet. A bátorságukat még nem tették próbára, de a fegyelmük máris győzedelmeskedett. Miután pedig a két csatasor lándzsahajításnyi távolságra megközelítette egymást, és a dárdák és nyilak zápora után közelharcra került a sor, katonáid az ősi erények, a római név és a császárok emlékét felidézve a közügyért emelték fel jobbjukat. Az ellenséges katonák, úgy gondolván, hogy az ügyet elárulták, Italiát elpusztították, és így egyetlen reményük a kardjukban van, a gladiátorok elkeseledésével harcoltak és egy lépést sem hátráltak, inkább egy helyben álltak és hullottak el.

36. De amikor a csatasor megrendült, és az arcvonala felbomlott, már csak lábuk gyorsaságában bízhattak,⁴⁰ hanyatt-homlok rohantak, vagy csapatban menekültek, és a nagy sietségben kölcsönösen akadályozták egymást. Fegyveres és fegyvertelen, ép vagy sérült, első és utolsó mind összekeveredett. A seregünk szorosan a nyomukban volt, távolról és közelről, karddal és lándzsával szúrtak és vágtak. Egyesek a térdhajlatokat célozták, mások a hátakat döfték át, akiket pedig nem értek utol futva, azokra dárdákkal támadtak. Fegyverek és dárdák, lovak és emberek, élők és holtak, hasukon vagy hátukon elterülő testek feküdtek szanaszét vagy halomban. Egyesek megcsonkított és levágott végtagokkal menekültek a megmaradt testrészeiken, mások átadták magukat sebük fájdalmának, a többiek halálos sebet kapva az erdők vagy a folyók felé vonszolták magukat, és ott lehelték ki a lelküket, csodálva nevedet és átkozva vezérüket. S nem lett volna vége az öldöklésnek és az üldözésnek, ha a halál a győztesektől végre el nem ragadja az ellenséget, az éjszaka pedig a világosságot. De mennyivel jobban döntött az a csapat, amely zászlóit leeresztve könyörgő hangon kérte tőled kényszerűségből elkövetett bűnei bocsánatát, és a földet csókolva a lábad elé vetették magukat és fegyvereiket, hogy taposs rajtuk! Te nem mellőzted őket gőgösen, mint a legyőzöttöket szokás, sem haragosan, mint a bűnösöket, sem közömbösen, mint akikkel nem érdemes törődni, hanem kedvesen és nagylelkűen bántál velük, és rómaiakká tetted valamennyit. A seregek egyesültek, és egy vezér alatt összeolvadtak az állam különböző ré-

³⁶ Poetoviói csata. Poetovio jelentős római város volt a Dráva mentén; ma Ptuj (Szlovénia). Pacatus mellett Ambrosius az egyetlen szerző, aki megemlíti a Siscia és a Poetovio melletti csatákat is. Ambros. *Ep.* 40, 23.

³⁷ Marcellinus, Magnus Maximus fivére és legfőbb segítője (vö. Ambros. *Ep.* 24, 9), a *comese* (Sulp. Sev. *V. Mart.* 20, 4, 386). *PLRE I.*, Marcellinus 12.

³⁸ Megaera (Megaira) – az egyik fúria, a három Erinnyis egyike.

³⁹ Vagyis csak attól tartottak, hogy az ellenség nem mer kiállni csatára ellenük.

⁴⁰ Vö. Nazarius 10, 28, 2.

szei.⁴¹ A két sereg egyaránt örült: az egyik a saját eredményének, a másik az elnyert kegyelemnek; mindkettő a győzelemnek.

A polgárháború vége

A poetoviói győzelem után Theodosius délnyugat felé vette az irányt; útjába esett Emona, mely a Száva felső völgyében, a folyó jobb partján található.

Pacatus, Panegyricus 37. A hűséges Haemona⁴² sem késlekedett közeledted hírére: sietősen kitérték a kapukat és rohanva kiözönlöttek rajta; mint ahogy a remény után minden kívánság türelmetlenebbé tesz, a város úgy vélte, nem elég, ha érkezésedre megnyílik, hanem sietve eléd is ment. Bár a félelem, mint tudjuk, tetteheti az örömet, de az elme legbensőbb érzéseit az arc árulóként úgyszólván kifecsegi, ahogy a tekintet tükrében megjelenik a lélek képmása. Így lélegzett fel most a város egy hosszú elnyomás után;⁴³ mivel – lévén az Alpok lábánál – gyakran tiporta őt a zsarnok lába a háború küszöböként; olyan nagy örömjongást hallatott és olyan őszintén, hogy túlzónak tűnt volna az öröm, ha nem valódi. Tancosok csapatai mentek eléd. Minden az énektől és csengettyűk zajától volt hangos. Egy kórus a győzelmet ünnepelte, egy másik ezzel szemben a zsarnoknak énekelt halotti éneket és gyászdalokat. Egyik a legyőzöttek örökké tartó távozását, a másik a győztesek minél gyakoribb visszatérését kívánta. Ahol már elhaladtál, követtek, futottak körülötted, előtted jártak; ahol jártál, elzárták az utakat.⁴⁴ Senki sem volt tekintettel a saját rangjára vagy a tiédre, és ez a makacs örvendezés már kedves sértést jelentett a számodra. Mit mondhatnék a felszabadított nemesség ünnepi csődületéről a falak előtt, a hóféhér ruhájukban feltűnő *senatorok*ról, a hivataluk bíborától méltóságteljes *flamenek*ről, a hegyes süvegekben ékeskedő papokról? Mit a zöld lombfüzérrel koszorúzott kapukról, a szőnyegekkel díszített utakról, a fáklyafénnyel meghosszabbított nappali világosságról? Mit mondhatnék az otthonaikból a közteterekre tóduló tömegről? Az öregekről, akik hálát adtak, hogy megérték ezt a napot, a gyerekekről, akik hosszú szolgálatot fogadtak neked, a boldog anyákról, a gondtalan szüzekekről? Még be sem fejezted az egész háborút, máris diadalmenetet ünnepeltél.

Emona környékéről Maximus Aquileia felé menekült, a győztes üldözte őt. Amikor Theodosius Észak-Itália felől közeledett, Maximus bevette magát Aquileiába.

Pacatus, Panegyricus 38. Maximus ezalatt menekült, és érezvén, hogy a sarkában jársz, futott, mint az őrült, megzavarodva; minden szándék vagy terv nélkül, elveszítve a reményt, ami pedig utójára hagyja el az embert. Egyre eltért az útjától: hol jobbra, hol balra tért, hol a saját nyomát keresztezte, határozatlanságában utak kibogozhatatlan sorát járta végig. Vajon hányszor mondhatta magának: „Hová meneküljek? Próbáljak tán harcolni? Seregem egy részével ütköztem meg azzal, akivel egész erőimmel nem bírtam? Zárjam le a Cotti-Alpokat, amikor a Júliai-Alpok olyan jól szolgáltak engem? Afrikába menjek? Azt már kimerítettem. Visszatérjek Britanniába, amit elhagytam? A gallokra bízom magam? Ott gyűlölnek engem! Hispán földön keressék menedéket? De ott ismernek. Mit tegyek hát fegyverektől és gyűlölettől üldözötten? Hátulról az ellenség szorongat, szemből a bűneim. Ha meghalnék, elkerülném e sok bajt. De a kezem nem engedelmeskedik akaratomnak,

⁴¹ Aki megadta magát Theodosiusnak, azonnal beolvasztották a seregébe.

⁴² Emona, ma Ljubljana Szlovéniában.

⁴³ Azaz amióta Maximus elfoglalta Pannoniát.

⁴⁴ Hasonló bevonulásról olvashatunk Diocletianus és Maximianus esetében (291. Mediolanum; *Panegy.* XI, 9), Constantius (296. Londinium), valamint Constantinus esetében is (312. Róma; *Panegy.* X, 31-32).

sem kardom kezemnek; a vas lehanyaglik, kezem reszket, bátorságom oda. Mennyire nehéz a szerencsétleneknek még elpusztulni is!” Ahogyan a hálóval csapdába ejtett vad, amely sokáig hiába keresett kiutat, s ezért ledermed, és a félelem miatt nem is menekül, úgy e férfi megbéklyózva a félelemtől, ami egyben hajtotta is előre, Aquileiába sietett, de nem azért, hogy életét harcban mentse, hanem hogy ne késleltesse csalással a büntetését. Bár miféle halogatás is lett volna lehetséges, mikor a szilaj katonák olyannyira a nyomában, a háta mögött jártak, hogy a siettetett bosszú úgyszólván megelőlegezte mindazt az ünnepet, ami erre következett?

Végjáték

A vereségek után Magnus Maximus megmaradt serege visszavonult Aquileia felé, ahol úgy gondolták, hogy biztonságban lesznek, amíg megérkezik az erősítés.⁴⁵ Ezt azonban hiába várták, mivel Maximus hadvezéreit, Nannienust és Quintinust lefoglalta a Marcomer vezette frankok támadása Galliában, így nem tudtak segítő csapatokat küldeni Maximus számára.⁴⁶

Maximus a császár bocsánatáért, kegyelméért könyörgött, Theodosius azonban hivatalosan is kijelentette, hogy Magnus Maximus hatalma törvénybe ütköző trónbitorlás volt, így az eddig általa hozott összes döntés és törvény érvénytelennek minősül. A *senatus* elfogadta a *damnatio memoriae* rendeletet, a tulajdonát elkobozták, nevét és emlékét eltörlésre ítélték. Theodosius halálbüntetéssel sújtotta Maximust, így 388. augusztus 28-án kivégezték Aquileiában, a fejét körbevitték a tartományokban.⁴⁷ A császár parancsot adott Maximus fiának, Victornak a kivégzésére is;⁴⁸ ezt az ítéletet a frank származású Arbogastes hajtotta végre.⁴⁹ Magnus Maximus anyja és lányai életét azonban megkímélték.⁵⁰ A vereség hírére Andragathius öngyilkosságot követett el, hajójáról a tengerbe vetette magát.⁵¹

Magnus Maximus és II. Valentinianus birodalomrészein jelentős számú hivatalnok és katona állt az egyébként igen kiváló hadvezérnek és rátermett, előrelátó uralkodónak tartott Maximus mellé. Theodosius a győzelme után megkegyelmezett ezeknek az embereknek, és visszafogadta őket a szolgálatába, vagy engedélyezte számukra a békés visszavonulást a közéletől. A nyugati birodalomrészt II. Valentinianus irányítása alatt hagyta, de valójában Arbogastes kormányozta ezeket a területeket a továbbiakban. Theodosius 389 júniusában bevonult Rómába, hogy Magnus Maximus feletti győzelmét megünnepelje, ezt követően hangzott el Pacatus beszéde is.

⁴⁵ Zos. 4, 46-47.

⁴⁶ Greg. Tur. *HF* 2, 9.

⁴⁷ Williams–Friell: *Theodosius*, 63.

⁴⁸ Oros. 7, 35, 10; Zos. 4, 47, 1; Aur. Vict. *Epit.* 48, 6; *Cons. Const.* 388; *PLRE I.*, Fl. Victor 14.

⁴⁹ Lippold: *Theodosius der Große und seine Zeit*, 38.

⁵⁰ Ambros. *Ep.* 40, 32.

⁵¹ Oros. 7, 35, 3, 5; Zos. 4, 46, 1-2; 47, 1; Soc. 5, 14, 2; Soz. 7, 14, 6; Amb. *Ep.* 40, 22; Marcell. *com.* 388; Zónaras 13, 18; Claud. *de IV Cons. Hon.* 91-93.